TÜRK-İŞ

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

EVE-İŞ-VERME

Yıldırım KOÇ

Eğitim Yayınları No. 63

1.011
ÜÇ
001
470

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

TÜRK-İŞ

TÜRKİYE İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU

EVE-İŞ-VERME:

Sorunlar, Öneriler

Yıldırım KOÇ

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi
Eğitim Yayınları No: 63
Demirbaş No: 470
Tasnif No: 331.011.Koç 2001

Bilgi sayara işlenmiştir

TÜRK-İŞ Eğitim Yayınları No. 63
Ankara, 2001

TÜRK-İŞ Genel Merkezi
Genel Eğitim Sekreterliği
Bayındır Sokak No. 10
Kızılay - Ankara

Yıldırım KOÇ
TÜRK-İŞ Genel Başkan Danışmanı
YOL-İŞ Eğitim ve Araştırma Dairesi Müdürü

Baskı:
Başak Matbaacılık
(0.312) 384 27 61 - 62

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

Eve-İş-Verme Nedir? 7

Çalışma Mevzuatımızda Eve-İş-Verme 15

Türkiye'de Geleneksel Eve-İş-Verme.....17

Eve-İş-Verme Sisteminin İşçiler ve Sendikalar Açısından Zararları.....45

Eve-İş-Verme ve ILO 50

Ne Yapılabilir? 54

SUNUŞ

Türkiye'de bugün önemli sorunlar yaratmasına rağmen yeterince bilinmeyen konulardan biri, evlerde ücret karşılığında bir üretimin yapılmasıdır. Genellikle eve-iş-verme olarak bilinen bu uygulama, kaçak işçilik gibi, Türk işçi ve sendikacılık hareketinin altını oymaktadır. Bu sistem içinde çalışanlar kanunlarımızın koruyucu hükümlerinin kapsamı dışında tutulduğundan, yoğun bir istismara tabi kalmaktadır. Ancak, onların bu durumları, kayıt-içinde çalışan tüm işçilere ve özellikle de sendikalı işçilere de büyük zararlar vermektedir. Bu sorun, köyden şehre artan göçle birlikte daha da ağırlaşacaktır. Bu konuda en büyük görev, eve-iş-verme sistemi içinde çalışanları da koruyucu mevzuat kapsamına alacak kanun değişikliklerini yapacak olan yüce Meclisimizindir.

Bu çalışmanın, eve-iş-verme konusunda gereken duyarlılığın yaratılmasına ve gerekli mevzuatın kabulüne katkıda bulunacağına inanıyorum.

Salih KILIÇ
Genel Eğitim Sekreteri

EVE-İŞ-VERME NEDİR?

Eve-iş-verme sistemi, kaçak işçiliğin yasalara uydurulmuş biçimidir. Eve-iş-verme, bir işverenin veya taşeronun talebi üzerine ve işçinin kendisinin tercih ettiği bir yerde ve genellikle işçinin kendi evinde, normal olarak işverenin doğrudan bir denetimi olmaksızın bir ücret karşılığında üretimin gerçekleştirilmesi veya hizmetin sağlanmasıdır.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan kişi, bir ücret karşılığında bir işveren için mal üretir veya hizmet sağlar; tüketicilerle doğrudan bir ilişki içinde değildir. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçi, işverenin işyeri dışında kendi tercih ettiği bir yerde çalışabilir. Bu yer, ille de bu işçinin evi olmak zorunda değildir. Bu durumda eve-iş-verme sisteminden söz edilebilir.

Evdeki her çalışma, eve-iş-verme değildir. Bir küçük esnaf veya sanatkar da, dükkanını kapayıp, kendi evinde faaliyetini sürdürebilir. Burada eve-iş-verme sistemi değil, kendi hesabına çalışma söz konusudur. Evdeki üreticinin nihai-asıl tüketici

96'sında 16 yaşından küçük çocuklar çalışıyordu. Bu çocukların yarısı 12'den küçük yaştaydı. 34'ünün yaşı sekiz ve aşağısında, 12'si ise 5 yaşından küçüktü.[2]

Eve-iş-verme uygulaması 1970'li yıllarla birlikte özellikle azgelişmiş ülkelerde hızla yaygınlaştırıldı. Örneğin, Manchester Guardian Gazetesinde 1 Mayıs 1977 tarihinde yayınlanan bir yazı, Hong Kong'da eve-iş-verme sisteminin uygulanışını şöyle anlatmaktadır:[3]

"Eğer fabrikalardaki işçiler yetersiz korunmaktaysa, oyuncak bebek elbiselerinin dikiminde veya askerler veya kauçuk hayvanlar gibi küçük oyuncakların parçalarını birleştirmede veya boyamada yabancı ve yerli şirketlerin çalıştırdığı binlerce ev işçisi daha da az korunmaktadır. Hong Kong'un herhangi bir yerleşim bölgesinde 5 yaşındaki çocuklardan

2 Huberman. L., **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla,** Bilim Yay., İstanbul, 1976, s. 145-147.

3 Aktaran Tyler, G., "The Friedman Inventions," **Dissent,** Yaz 1980, s. 279-280.

70 yaşındaki büyükanne ve büyükbabalara kadar ailenin tümü sabahın erken saatlerinden gece geç vakitlere kadar dikiş dikmekte, bu elbiseleri bebeklere giydirmekte, parçaları birleştirmekte ve boyamaktadır. Bu ordu Hong Kong'un iş yasalarının bile tamamiyle kapsamı dışındadır... Bir dul kadın yalın bir şekilde şunları söylemektedir: 'Eğer ben çalışmazsam, açlıktan öleceğiz.' "

Son yıllarda yapılan çalışmalardan biri, çeşitli ülkelerde eve-iş-verme sisteminin hangi boyutlara ulaştığını özetlemektedir:[4] 1990'lı yılların başlarında Arjantin'de Buenos Aires'te imalat sanayiinde çalışan işçilerin yüzde 8'i, Cordoba ve Rosario'da imalat sanayiinde çalışan işçilerin yüzde 10'u evde çalışmaktadır. Mısır'da çalışan kadınların yüzde 53'ü ve erkeklerin yüzde 10'u işlerini evlerinden sürdürmektedir. Filipinlerde kayıt-dışı sektör-

4 Chen, M, Sebstad J., O'Connell, L., **Towards a New Economic Orthodoxy: The Case of Homeworkers (Fact Sheets: Argentina, Philippines, Mexico)**, Harvard Institute for International Development, Cambridge, 1996, 29 s.

deki işçilerin yüzde 14'ü eve-iş-verme sistemi içindedir. Venezuela'da giyim endüstrisindeki işçilerin yüzde 45'i eve-iş-verme sisteminde çalışmaktadır. Şili'de kadın ve çocuk giyim eşyalarının yüzde 60'ı ve erkek giyim eşyalarının yüzde 30'u eve-iş-verme sistemi içinde üretilmiştir. Aynı kaynağa göre, Arjantin'de evlerde ücretli olarak çalışan ve giyim eşyası ve ayakkabı üretenlerin yüzde 87'si kadındır. Kadınlar, Federal Almanya'da evlerde çalışanların yüzde 87'sini oluşturmaktadır. Bu oran İtalya'da yüzde 90, Japonya'da yüzde 93'tür.

Eve-iş-verme sistemi içinde fiilen bir ücretli işçi gibi çalışan kişi ile kendi hesabına çalışan bir küçük üretici bazen birbirine benzer. Evinde kendi tezgahında kendi yünü ile ve önceden herhangi bir satma yükümlülüğü üstlenmeden halı dokuyan bir kişi, kendi hesabına çalışır. Ürettiği halı kendinindir. Geliri, ücret değildir. Eğer bu kişi, sürekli olarak bir tüccarın siparişi üzerine halı dokumaya başlarsa, eve-iş-verme sistemine giriyor demektir. Modeli tüccar belirlerse ve yünü tüccar verirse, bu eğilim güçlenmiştir. Üreticinin geliri, halının satı-

şından elde ettiği para olmaktan çıkmışsa ve halıya attığı ilmik sayısına göre belirlenmiş bir ücret ise ve halı tezgahı da bir başkasına aitse, evinde halı dokuyan kişi artık fiilen bir ücretli işçidir. Böyle bir durumda eve-iş-verme sistemi en acımasız bir biçimde işlemektedir.

Eve-iş-verme sisteminin mülksüzleşme üzerindeki etkisi farklı olabilir.

Kırsal kesimde küçük toprak sahipleri açısından eve-iş-verme sistemi içinde fiilen ücret geliri elde etmek, mülksüzleşme sürecini geciktiren bir uygulamadır. Ana gelir kaynağı kendisine ait topraktaki çalışmasından elde ettiği gelir olan kişi, eksik gelirini bir inşaat şantiyesindeki geçici işçilikle de, evinde attığı ilmik sayısına göre belirlenmiş bir ücret karşılığı halı dokumakla da tamamlayabilir. Bu koşullarda bu kişi işçileşmez, işçileşmesi geciktirilmiş olur.

Ancak, topraktan kopmuş bir köylü veya dükkanını kapatmış bir esnaf için eve-iş-verme sistemi, ücretli işçiliğe geçiştir ve bir işçi olarak en acımasız sömürüye maruz kalmaktır.

Türkiye'de eve-iş-verme sistemi bir dönem küçük toprak sahipliğini sürdürmede bir ek gelir desteği olarak kullanılmıştır (Sümerbank'ın halıcılığa verdiği destek gibi). Günümüzde ise işçileşme sürecinde bir aşamadır.

ILO, 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada eve-iş-verme uygulamalarında bir artış ve yaygınlaşma gözlendiğini belirtmektedir.[5]

Bunun bir nedeni, ulusötesi şirketlerin, üretim, iletişim ve taşımacılık teknolojilerindeki büyük atılımlardan etkili bir biçimde yararlanarak, üretimi dünya ölçeğinde planlamaları ve uluslararası işbölümünü istedikleri gibi değiştirmeleridir. Buna bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerde ulusötesi şirketlerin denetimindeki üretim birimleri artmış, buralarda ana şirketlerin yanı sıra, fason üretim ve eve-iş-verme yaygınlaştırılmıştır. Ünlü Benetton Şirketi'nin sattığı ürünlerin büyük bir bölümü fason çalışma yoluyla atelyelerde ve hatta evlerde üretilmektedir. Çağdaş teknoloji, geleneksel eve-iş-ver-

5 Bkz. ILO, **Home Work, Report V (1), ILC-82,** Cenevre, 1995.

me uygulamalarının tüm dünyada yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan, bilgisayar, internet ve elektronik postanın ekonomik faaliyetteki rolünün hızla ve başdöndürücü bir biçimde gelişmesi, işyeri dışında evlerde veya eve yakın bir alt-merkezde çalışma olanaklarını yaratmıştır (tele-çalışma),[6] farklı bir evde çalışma sistemi hızla gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerde eve-iş-vermenin genellikle geleneksel biçimi, gelişmiş kapitalist ülkelerde ise genellikle modern biçimi (tele-çalışma) işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından çok önemli sorunlar yaratmaktadır.

ÇALIŞMA MEVZUATIMIZDA EVE-İŞ-VERME

Dünyanın çeşitli ülkelerinde eve-iş-verme sistemi içinde çalışanlar yasaların koruması altındadır.

---

6 Tele-çalışma ile ilgili olarak bkz. Bibby, A., **Teleworking and Trade Union Strategy,** FIET, 1996 (www.eclipse.co.uk/pens/bibby/fietrpt.html).

Uluslararası Çalışma Bürosu tarafından yapılan araştırmaya göre, 1995 yılında incelenen 150 ILO üyesi ülkeden 18'inde eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçileri özel olarak kapsayan mevzuat bulunmaktadır (Arjantin, Avusturya, Küba, Almanya, Macaristan, Hindistan, İtalya, Japonya, Fas, Hollanda, Norveç, Peru, Polonya, Portekiz, Rusya Federasyonu, San Marino, İsviçre ve Uruguay). 22 ülkede ise işçiler için yürürlükte bulunan çalışma mevzuatının bir bölümü eve-iş-verme sistemi içinde çalışanlar için de geçerlidir (Afganistan, Bolivya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Etiopya, Fransa, Guatemala, Haiti, Honduras, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Filipinler, Slovakya, İspanya, Venezuela).[7]

Türkiye'de ise eve-iş-verme sisteminde çalışan işçileri koruyucu hiçbir düzenleme yoktur. Aşağıda değinileceği gibi, Türkiye, onaylamış bulunduğu 26 sayılı ILO Sözleşmesinden kaynaklanan yü-

7 ILO, **Home Work, Report V (1), ILC-82,** Cenevre, 1995, s. 28.

kümlülüklerini yerine getirmemekte ve eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçiler için asgari ücret saptamamaktadır.

Türkiye'de eve-iş-verme sistemi içinde evlerde çalışma ilişkisi, Borçlar Yasasındaki "istisna akdi" olarak kabul edilmektedir. "İstisna", "sanat ve meharet emeği sarfederek bir şeyi meydana getirmek" demektir. Hizmet akdinde, işçinin edası doğrudan doğruya hizmet ve buna ilişkin emek olduğu halde; istisna akdinde müteahhidin edası, emeğinin kendisi değil, sonucu ve mahsulüdür."[8] Hizmet akdinde esas, işçinin işverenin doğrudan buyruğu altına girmesidir. Bu nedenle, çalışma mevzuatımızda eve-iş-verme sistemi içinde ücretli işçi olarak çalışanları koruyucu hiçbir düzenleme yoktur.

TÜRKİYE'DE GELENEKSEL EVE-İŞ-VERME

Eve-iş-verme sistemi Osmanlı İmparatorluğu'nda da vardı. 1600-1615 yıllarında Ankara'da

8 Olgaç, S., **Borçlar Hukuku Akdin Nevileri,** Hak Kitapevi, İstanbul, 1967, 445 s.

tüccar hammaddeyi köylü ve şehirli üreticiye veriyor ve belirli bir ücret karşılığında evlerde sof dokutturuyor ya da boyattırıyordu.[9]

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1913 ve 1915 Sanayi Sayımlarında kunduracılıkta, pamuk ipliği üretiminde ve pamuklu dokumacılıkta eve-iş-verme sistemi saptanmıştı. Bu yıllarda kunduracılık büyük çoğunlukla evlerde yapılıyordu. Büyük kundura mağazaları kunduranın ana girdilerini (deri ve diğer girdiler), aracılar eliyle, evlerinde bir ücret karşılığında çalışan kunduracılara dağıtıyorlardı. İstanbul'da büyük mağazalar hesabına bu şekilde çalışan kundura işçilerinin sayısının 3000 dolaylarında olduğu tahmin ediliyordu. Manisa'da evlerde 600 dolayında tezgah, pamuklu kumaş dokuyordu. Bursa'da evlerde 500 dolayında havlu tezgahı vardı.[10]

---

9 Ergenç, Ö., "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar," Okyar, O. (ed.), **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1975, s. 165.

10 Ökçün, G., **Osmanlı Sanayii, 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiği**, 2. Basım, SBF Yay. No. 229, Ankara, 1971, s. 102 ve 150.

Büyük şirketler için evlerde en yaygın biçimde üretilen ürün ise halıydı. Halı üretiminin önemli bir bölümü ihracata yönelikti. 1900'lü yılların başlarında Anadolu'nun birçok bölgesinde halı evlerde dokunuyordu. 1908 yılında kurulan Şark Halı Şirketi, İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Haçin, Urla, Maraş ve Kırkağaç'ta imalathaneler kurup, işçileri buralarda topladı. Ancak diğer taraftan evlerde üretimi sürdürttü. Halının girdileri ve istenilen model evlerde kendilerine ait tezgahlarda çalışan kadınlara veriliyor ve atılan ilmik başına belirli bir ücret ödeniyordu.[11] Bu uygulama Cumhuriyet döneminde de sürdü.[12]

Sencer Ayata tarafından 1977-78 yıllarında Kayseri'de yapılan bir araştırma[13] halı üretiminde

---

11 Ökçün, G., a.g.k., s. 133.

12 Bu konuda bkz. Aksoy, S., "Halı İmalinde Çalışanların Ekonomik ve Sosyal Durumları," Çalışma Bakanlığı, **Çalışma Dergisi,** No. 11, Ekim 1946, s. 49-50; Arınç, O., "Demirci ve Gördes'te Halıcılık," Çalışma Bakanlığı, **Çalışma Dergisi,** No. 20, Temmuz 1947, s. 59-60.

13 Ayata, S., **Kapitalizm ve Küçük Üreticilik - Türkiye'de Halı Dokumacılığı,** Yurt Yay. No. 15, Ankara, 1987.

eve-iş-vermeye ilişkin ilk önemli bilimsel çalışmadır. Ayata, bu çalışmasında, evlerde ücret karşılığı yapılan işler arasında halıcılığa ek olarak el ve makina ile yün giyim eşyası örgücülüğü, nakışçılık, dantelcilik, Şile bezi dokumacılığı, havluculuk, hediyelik eşya imalatı, hazır giyim sanayii için parça imalatını belirtmektedir.

1980'li yıllarda eve-iş-verme uygulamaları sistemli bir biçimde yaygınlaştırılmaya çalışıldı. 1982 yılı Ocak ayında Günaydın Gazetesi'nin Saklambaç ekinde dört gün dörtte bir sayfa "Evine Bolluk Getiren Kadınlar" başlıklı bir dizi görüşme yayınlandı. Bu görüşmelerde eve-iş-verme sistemi övülüyor, bu sisteme katılma yolları gösteriliyordu.[14] Bu yazı dizisinden bazı bölümler aşağıda sunulmaktadır:

"Şimdilerde hazırlanmakta olan yeni Medeni Kanun'a göre, evin geçimine katkıda bulunmayan kadını, kocası boşayabilecek...Bir

14 Arsan, F., "Evine Bolluk Getiren Kadınlar," **Günaydın Saklambaç**, 20-23 Ocak 1982.

mesleği olmayan, yeterli eğitim görmemiş kadın da isterse, hem de evinde çalışıyor. Böylece sokakta işine gidip gelmek için para ve zaman kaybına da uğramadan hem evinin işlerini görebiliyor, varsa çocukları ile ilgilenebiliyor, hem de boş saatlerinde seçtiği işten aile bütçesine katkıda bulunabilecek geliri elde ediyor.. Evinde çalışan iki çocuklu bir ev hanımı, Fatma Tuğ, 'bir ev hanımı günlük programını iyi hazırlarsa, ev işlerine ve çocuk bakımına ayırdığı zamanın dışında hayli boş saatler bulabilir. Bu saatleri komşuda dedikodu yaparak, arkadaşlarla çay içip oyun oynayarak da geçirmek mümkün, çalışarak da. Önemli olan, çalışmayı istemek veya ekonomik nedenlerle buna mecbur olmak,' diyor.

"Belli bir mesleği olmayan kadınlar ne iş yapabilir, diye karamsarlığa kapılmadan önce, evlerde yapılmakta olan bazı işlere ve bu işlerin gelirlerine göz atmakta yarar var."

Bu bölümde evlerde yapılan işler şöyle sıralanmış: İlik açma, düğme dikme, pantalon dikişi te-

mizleme, biçilmiş etek dikme, biçilmiş önlüğü dikme, yün kazağa yakasını geçirme, pardösü eteği bastırma, iş işleme, triko dokumayı birleştirme, örgü ve tığ işi yapma, daktilo yazma, tercüme yapma, yabancı dil dersi verme, kesekağıdı yapma, çocuk bakma, dekoratif duvar süsleri yapma, elektrik sanayiinin yan işi olarak darbeli el presi ile zil butonu basma, halı dokuma.

Yazı dizisinde eve-iş-verme sistemi içinde acımasızca sömürülen kadınlar için şöyle deniliyordu:

"'Böyle hanımlar hepimizin başına' dedirtecek, hem evinin işini aksatmayan, hem de 'çalışıyorum' diye görültü patırtı koparmadan elinin emeği, alnının teriyle para kazanmasını bilen, üstelik de bu durumu olağan görenlerden bazıları şöyle diyor: ... Zeynep Ergül (25) Sultanhamam'da iş verecek o kadar çok işyeri var ki, benim gibi pek çok kişi bu sahada rahatça geçinebilecek para kazanabilir... Nurcan Arıcı (19): Kesekağıdı yapıyorum...Üstelik benim bu iş için evimden çıkmam da ge-

rekmiyor. Kağıdı kapıma getiriyorlar ve bir haftanın sonunda da gelip kesekağıtlarını alıyorlar. Hiç bir becerisi olmayan herkes bu işi rahatça yapabilir...Fatma Tuğ (22): Çalışmak isteyen mutlaka bir çözüm buluyor. Örneğin, ben biri 2 yaşında, diğeri 8 aylık çocuklarımı bırakıp da herhangi bir işe gidemeyeceğimden, ne yapabilirim diye soruştururken bazı komşularımdan evde darbeli el presi ile zil butonu basabileceğimi öğrendim. İşvereni buldum. Evime makinesini koydu ve o gün bugün çok şükür rahatım."

Bu yıllarda Sümerbank Halıcılık çeşitli yörelerde halıcılık kursları açıyor, Sümerbank'a ait halı tezgahlarını köylere dağıtıyor, yünü ve modeli veriyor ve atılan düğüm sayısına göre dokunan halı için bir ücret ödüyordu. 1982 yılında Arap ülkelerine gupür dantel ihraç eden Broderiteks Şirketi, tül üzerine makineyle dantel işliyor, bu tülleri top top evlere vererek, emek yoğun kesme işlerini yaptırıyordu.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1983 yılında Konya'da halı üreticileri konusunda yapılan bir araştırmanın sonuçları önemlidir.[15] Konya'da halıcılıkla uğraşan 3750 hane vardı. Bunların 2125'i belediyesi olmayan yerlerde, 1625'i belediyesi olan yerleşim birimlerindeydi. Bu ailelerin yalnızca 50'si yalnızca halıcılıkla geçimini sağlıyordu. 2275'inin asıl işçi çiftçilik, 200'ünün asıl işi hayvancılık, 100'ünün ticaret, 375'inin işçilikti. 750 kişi ise asıl geçimini başka yollarla sağlıyordu. Bu evlerde toplam 10.700 kişi halı üretimine katkıda bulunuyordu. 10.700 kişinin 3725'i ücret karşılığında halı dokuyordu. Bunların 2375'i düğüm hesabına, 175'i ise metrekare hesabına göre ücret alıyordu. 125 kişi götürü üretim yapıyordu. 1050'si diğer biçimlerdeydi. Ancak yevmiyeli olarak çalışan kimse yoktu. 10.700 kişinin 1983 yılında ürettiği toplam halı miktarı 66,7 bin metrekareydi. Bunun üçte ikisi (44,9 bin metrekaresi) üreticilerin kendileri tarafından belirlenen biçimde ve kendile-

15 DİE, **Konya El Dokuması Halıcılık Anketi (1983)**, Yay. No. 1207, Ankara, 1986.

ri tarafından satılmak üzere üretiliyordu. Üçte biri (21,8 bin metrekare) ise fason üretimdi. Bunun 20,2 bin metrekarelik bölümü tüccar içindi. 825 metrekarelik bölümü ise kooperatifeydi.

1983 yılı Mart ve Aralık aylarında Günseli Berik tarafından Afyon, Niğde, Isparta, Konya, Milas, Döşemaltı ve Sındırgı'da gerçekleştirilen bir çalışma da halı üretiminde eve-iş-verme sisteminin yaygınlaştığını göstermektedir.[16] Bu araştırmada el dokuma halıcılıkta 1960'lı yılların başlarından itibaren önemli bir gelişme olduğu, üretim içinde ihracata yönelik eve-iş-verme sisteminin öneminin arttığı, özellikle Konya ve Isparta bölgesinde eve-iş-verme sistemini uygulatan tüccarlar arasında önemli bir rekabet bulunduğu, Sümerbank'ın tezgah, model ve yün ipliği vererek yaptırdığı üretimde uyguladığı ücretin genellikle bir asgari ücret niteliğinde olduğu belirtilmektedir.

1983 yılı sonunda oluşan yeni sivil hükümet, işsizliğin önlenmesine katkıda bulunacağı iddiasıyla

16 Berik, G., **Women Carpet Weavers in Rural Turkey: Patterns of Employment, Earning and Status,** ILO Yay., 1987, s. 1, 7-10, 31.

eve-iş-verme sistemi desteklemeye başladı. Devlet Bakanı Ahmet Alptemoçin, "İsviçre'deki gibi evde çalışmayı yaygınlaştırmanın, konfeksiyon, halıcılık, el sanatları, dokumacılık, elektronik araçların montajı gibi alanlarda, hem maliyet düşüreceği, hem de ekonomide tam gün çalışma taleplerini azaltacağı için teşvik edileceği"ni açıkladı.[17] Başbakan Turgut Özal da "atölye evler" projesini ortaya attı.[18] Hükümetin bu politikası, eve-iş-verme sistemini yaygınlaştırdı. 1985 yılı Mart ayında "Evler Atelyeye Döndü" başlıklı bir gazete haberi aşağıda sunulmaktadır:[19]

> **"Kadının çalışmasının veya başkasına iş yapmasının kırsal kökenli ailelerce de yadırganmadığı bugün evlerde, örgü, dikiş nakış, dantel işleme, ambalajlama ve basit ev eşyalarının montajı gibi işler yapılıyor. Adeta bir ev sanayiinin doğduğu, firmaların büro açarak mahalle aralarına kadar girip kadınlara iş yap-**

17 TÜBA, İş, İşçi, Çalışma Bülteni, No. 426, 2.1.1984.

18 TÜBA, İş İşçi, Çalışma Bülteni, No. 476, 17.12.1984.

19 Güneş, 22.3.1985.

tırdığının gözlendiği bugün, kadınlar ayda 30-40 bin lira kazanıyorlar. Birçok kadın da kendisiyle birlikte başkalarına da iş yaptırtarak kazancını daha da artırma imkanı buluyor... Zübeyde Karabazar (Zeytinburnu): Hem çocukların bakımı hem evin işleri nedeniyle dışarıda çalışmamız imkansız. Artık tek kişinin çalışarak aile geçindirmesi hayal oldu. Evde kurduğumuz makinede parça derilerden puf minder dikiyorum. Aylık kazancımız 25-30 bin liraya geliyor. Cemile Karaca (Çubuklu): Çevremizde fasonculuk aldı yürüdü. Geçinme için başka çıkar yol yok. Ben kiloyla aldığımız deriden kazak örerek ve ördürerek bu işi sürdürüyorum. 8 aylık bir sürede bir milyona yakın para kazandım."

Başbakanlık Danışmanı Adnan Kahveci'nin girişimleri sonucunda, trikotaj ürünleri ihracatı yapan Menteşoğlu Şirketi Muş'ta beşbin aileye kazak ördürmeye karar verdi. ANAP Muş Milletvekili Alaattin Fırat'ın verdiği bilgiye göre, belediye başkanı ve valinin öncülüğünde sürdürülecek projede

İstanbul'dan trikotaj makineleri, bunların kullanımını öğretecek hocalar ve üretilen kazakların kalite kontrolunu yapacak ustabaşılar gelecekti. Bu çalışmaya katılacak beşbin aile belirlenmişti.[20] Sümerbank da 1985 yılı sonunda ev konfeksiyonculuğunu ve evlerde hediyelik eşya üretimini düzenleme girişiminde bulundu.[21]

DPT tarafından hazırlanan 1986 yılı Programında eve-iş-verme sisteminin teşvik edileceği şu şekilde ifade ediliyordu:[22] **"Evlere malzeme ve alet sağlayarak parça başı üretimi yapılabilecek; konfeksiyon, nakış işlemeciliği, halıcılık, cam işlemeciliği, çinicilik, elektronik, elektrik, konservecilik, seramik v.b. dallarında uygulamanın yaygınlaştırılması ...konusunda ilgili kuruluşlar programlar hazırlayacaklardır."**

1987 yılında Hürriyet'in Kelebek Ekinde yayınlanan bir haberin başlığı "ipek tüccardan, işçilik bizden" idi. Kayseri Hacılar'da ipek halı dokunma-

---

20 **Güneş**, 27.4.1985.

21 **Tercüman**, 9.12.1985.

22 **1986 Yılı Programı, Resmi Gazete**, 31 Ekim 1985, s. 260.

sını anlatan yazıda,[23] 8 yaşından beri halı dokuyan 15 yaşındaki Fatma Toprak şöyle diyordu: **"Avrupa'ya gidecekmiş. Ele güne kötü görünmesin diye üstüne titriyorum. Bitmesi için 10 gün, bilemedin iki haftam var. Ben işçiyim. Atkısı, tezgahı, ipeği, tarağı tüccardan. Dokur teslim ederim."**

Türkiye'de eve-iş-verme sistemi konusundaki ilk önemli bilimsel çalışmalardan biri Mine Çınar tarafından 1987 ve 1989 yıllarında gerçekleştirildi ve araştırma sonuçları 1994 yılında yayımlandı.[24] Mine Çınar'ın bazı bulguları şöyle özetlenebilir: 1988-89 yıllarında yalnızca İstanbul'da giyim, dokuma ve deri sektöründe 88 bin dolayında kadın eve-iş-verme sistemi içinde çalışmaktaydı. Bu işkolunda görüşme yapılan 128 şirketin 57'si eve-iş-verme sistemini uyguluyordu. Bu 57 şirketin 19'u örgü işi yaptırıyordu ve şirket başına 250 kadını eve-iş-verme sistemi içinde çalıştırıyordu. Giyim

23 **Hürriyet Kelebek,** 17.3.1987.

24 Çınar, E. M., "Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-Working Women in İstanbul, Turkey," **World Development,** Cilt 22, No. 3, s. 369-380, İngiltere, 1994.

eşyası üreten 9 şirketin bu sistem içinde şirket başına çalıştırdığı kadın sayısı ise 50 idi. Gelinlik üretiminde çalışan 17 şirketin evlerde çalıştırdığı ortalama kadın sayısı da 15 düzeyindeydi. 1987 ve 1989 yıllarında yapılan araştırmada, üretimin fabrika veya imalathanelerden evlere kaydığı yolunda bir bulgu çıkmamıştı. Bazı kadınlar 10 yılı aşkın süredir örgü işinde çalışıyor olmalarına rağmen, bu çalışmayı bir "iş" olarak görmüyorlardı. Eve-iş-verme sisteminde çalışan kadınların büyük bölümü, bu çalışmaya "boş vakitlerini değerlendirme" olarak bakıyordu. Kadınların bir bölümü, kocası izin vermediği için dışarıda çalışmıyordu ve bundan da gurur duyuyordu. Görüşme yapılan kadınların yüzde 54'ü kocası izin vermediği için, yüzde 24'ü ise çocuklar nedeniyle dışarıda çalışmıyordu. Görüşme yapılan kadınların ortalama yaşı 34,2, ortalama çocuk sayısı 3,5 idi. Görüşme yapıldığı tarihte eve-iş-verme sistemi içinde ortalama çalışma süresi 3,9 yıldı.

1989 yılındaki bir haber, Kahramanmaraş'ta 15 bin ev kadınına örgü ördüren Aytemizler Tekstil

San. ve Tic. Ltd. Şirketi'ne aitti. Aytemizler işe, BP, Shell ve Mobil'in makina yağı satıcılığıyla başlamış, 1978 yılında Aytemizler Makine Sanayii'ni kurmuşlardı. 1983 yılında da Aytemizler Tekstil kuruldu. 1989 yılında bu şirketin 400 sürekli işçisi varken, 15 bin ev kadını kendi evlerinde bu şirkete örgü örüyordu. Yılda yaklaşık 1,5 milyon adet triko üretimi yapılıyor ve üretimin tümü ihraç ediliyordu.[25]

Türkiye'de eve-iş-verme konusunda en önemli ve kapsamlı bilimsel çalışma, Kuvvet Lordoğlu tarafından Bursa'da gerçekleştirildi.[26] Kuvvet Lordoğlu'nun araştırmasında Bursa'da eve-iş-verme sistemi içinde çalışan 487 kadın ile görüşme yapıldı. Lordoğlu'nun bulgularına göre, Bursa'da 1989-1990 yıllarında 2500-3000 dolayında kadın sürekli olarak işverenlerden iş talep etmekte veya ilişkisini sürdürmekteydi. Eve verilen işler, örgü, nakış, dantel ve diğer olmak üzere dört gruptaydı. Eve

25 **Ekonomik Panorama,** 27.8.1989.

26 Lordoğlu, K., **Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması,** Friedrich Ebert Vakfı Yay., İstanbul, 1990.

verilen işin yapılabilmesi için gerekli olan malzeme genellikle işverence karşılanmaktaydı. Çok sayıda kadınla bu sistem içinde çalışan şirketlerin bazıları, tüm kadınlarla birebir ilişki kurmak yerine, "ekipbaşı" adı verilen aracılar kullanıyorlardı. Bu ekipbaşılar ortalama olarak 20-30 kadına iş dağıtmakta ve yapılan işleri toplamaktaydı. Parça başı ücret sistemi uygulanıyordu. Üretimin önemli bir bölümü ihracata yönelikti. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan kadınların bulundukları evlerde hanereislerinin yüzde 35,8'i işçi, yüzde 17,4'ü memur, yüzde 3,3'ü işsiz, yüzde 25,2'si esnaf ve sanatkar, yüzde 18,1'i de emekliydi. Kadınların yüzde 32,5'i, aile reisi izin vermediği için, yüzde 36,8'i ise çocuklar ve ev işi nedeniyle dışarıdaki bir işte çalışamıyordu. Uygun bir iş bulamadığı için çalışmadığını belirtenlerin oranı yalnızca yüzde 8,2 idi. Alınan işin yapımında kadınların yüzde 57'si günde 3-5 saat, yüzde 26'sı günde 6-8 saat, yüzde 8'i de günde 9-10 saat çalışıyordu.

İşsizlikle birlikte eve-iş-verme de yaygınlaştı. 1993 yılında Adana'daki üç sakız imalathanesi,

sakızların kağıda sarılması işini evlerde yaptırıyordu. Bu işte 300 dolayında kadın çalışıyordu. Fabrikanın önünde sıraya girerek 10'ar kilo sakız alan kadınlar, işi evlerinde diğer kişilerin de yardımıyla yapıyorlar ve sakızı teslim ettiklerinde paralarını alıyorlardı.[27]

Son yıllarda bu vahşi sömürü, işsizliğin neden olduğu çaresizlik içindeki insanlara daha nazik sözcüklerle yeniden pazarlanmaktadır. DYP-SHP II. Koalisyon Hükümeti Programında bu konu şöyle ifade edilmektedir: "Kadınlarımızın kendi iş yerlerine sahip olma imkanları geliştirilecektir."[28]

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, bazı kamu bankaları aracılığıyla ev kadınlarına düşük faizli kredi vererek, evlerde yapılacak bu nitelikteki üretimi teşvik etmeye başladı. Hükümet tarafından bir kurtarıcı gibi sunulan bu yeni girişim de, eve-iş-verme sisteminin bir biçimidir. Böylesi bir düzenlemede, bir tüccara veya sanayiciye evinde mal üre-

27 **Gerçek**, 10.7.1993.

28 **Hükümet Programı, 30 Haziran 1993**, s. 104.

ten ve parça başı ücret üzerinden bir gelir elde eden emekçi, yasalar önünde "hizmet akdi ile çalışan bir işçi" sayılmadığı için, birçok hakkından mahrum kalmaktadır. Ayrıca, bu biçimde çalışan kişilerde sınıf bilincinin gelişmesi ve gerçekte işçi olan bu emekçilerin örgütlenip toplu mücadeleye girmeleri son derece zordur.

20 Kasım 1994 tarihli Intermedya Ekonomi Dergisi'nin kapağında gülen bir aile çizimi vardı.[29] Kapakta yazılanlar da şunlardı: "Ailece Para Kazanmanın Yolları. Evde Yapabileceğiniz İşler. Ayda 30 Milyon Liraya Kadar Kazandıran 50 Kuruluşun Adres ve Telefonları." 4 sayfalık yazıda eve-iş-verme sistemi, "boş zamanların değerlendirilmesi" olarak sunuluyordu: **"Ekonomik koşulların gittikçe ağırlaşması ve tek maaşla bir ailenin geçinmesinin imkansız hale gelmesi, ev kadınlarını yeni iş imkanları yaratma arayışı içine soktu. Artık birçok insan evde çalışarak hem boş vakitlerini değerlendiriyor, hem de para kazanıyor."** Verilen

29 **Intermedya Ekonomi**, 20.11.1994.

bilgiler çeşitli işkollarını kapsıyordu. Konfeksiyon aksesuarları üreten şirketler, düğme kapatma ve toka basma işlerini evlerde yaptırıyordu. Makineler ve malzeme, şirket tarafından evlere teslim ediliyordu. Kapatılan düğme ve basılan toka başına ücret ödeniyordu. Kazak örmede ip ve şişler şirket tarafından sağlanıyordu. Genellikle kazağın ön tarafının el örgüsü olması isteniyordu. Modele göre değişen bir ücret ödeniyordu. Fabrikada örülmüş ve dikilmiş kazakların temizlenmesi de evlerde yapılıyordu. Konfeksiyon atelyelerinde kesilerek dikime hazırlanan kumaşlar evlere getiriliyor ve diktiriliyordu. Boncuk ve tesbih dizimi de evlerde yapılıyordu. Beyaz eşya üretiminde kullanılan lastik contaların çapaklarının temizlenmesi, elektrik anahtarları ve sigortalarının montajının yapılması, ayakkabıların saraç dikişleri gibi işler de eve-iş-verme sistemi içinde gerçekleştiriliyordu. Dergide adresi verilen 50 şirketin yaptığı diğer işler arasında, gümüş zincir örülmesi, eşarp kesilmesi, deri işlenmesi, düğme kutulanması, abiye giyimle işleme yapılması, kemik kutularına granür çizilmesi, hedi-

yelik kemik kutu süslemesi, tüm küpürlerinin kesimi, gelinliklere işleme yapılması, oyun kağıdı paketlenmesi, dolma sarılması, fermuar dikilmesi ve çeviri yapılması da bulunuyordu.

İhracata yönelik eve-iş-verme sisteminin örneklerinden biri, Adıyaman'da yaşandı. 1995 yılında "Adıyamanlı 9 bin genç, ABD'deki Nestlihan Hanım'a halı dokuyor"du. American Black Mountain Looms Şirketi, Adıyaman'ın en büyük özel sektör kuruluşu olmuştu.[30] Besim Tibuk da, başlangıçta turist rehberlerinin kurduğu Net'in bu alandaki çalışmalarını şöyle anlatıyor:[31] **"Bugün Nevşehir'den Kars'a kadar pek çok yöremizde NET için halı ve kilim üretiminin oluşturduğu mühiş bir istihdam vardır. NET, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde halı dokuyan 100.000'e yakın aileye istihdam yaratmıştır."**

1995 yılında İhlas Holding eve-iş-verme sistemine doğrudan girdi. İhlas Holding'in uygulama-

30 **Hürriyet,** 1.12.1995.

31 Alatlı, I. - Çizem, K. H., **Asabı Bozuk Bir Adamın Portresi,** Dem Yay., İstanbul, 1996, s. 70.

sındaki amaç ikiliydi: Bir taraftan örgü makinesi pazarlamak, diğer taraftan ev kadınlarının ucuz işgücünden yararlanmak.

Türkiye Gazetesi'nin "Her Ev Bir Fabrika" başlığıyla verdiği büyük haberde, İsviçre'nin Passap Örgü Makineleri üreticisi Madag Şirketi ile İhlas Holding arasında bir dağıtımcılık anlaşması yapıldığı belirtiliyordu. Projeye göre, şirket evlere örgü makinesi satacak, bu makinelerle istenilen modellerde ürettirilen kazak, bluz, hırka gibi giyecekler İhlas tarafından satın alınacaktı.[32] İhlas Holding, bir ay sonra da, Japonya'nın örgü makineleri üreticisi Brother ile benzer bir dağıtımcılık anlaşması imzaladı. İhlas Dış Ticaret Grup Başkanı Osman Ağaoğlu şöyle diyordu: **"Talip olan hanımlarımıza iyi bir eğitim verdikten sonra da ördükleri kazakları alıp satmayı planlıyoruz."**[33] 1996 yılının başında kurslar başladı. Brother veya Passap marka örgü makinesi alan herkese halk eğitim merkezlerinde

32 **Türkiye**, 16.10.1995.

33 **Türkiye**, 7.11.1995.

ücretsiz eğitim verileceği açıklandı.[34] Osman Ağaoğlu şunları söyledi: **"İp verip ürün alacağız. Sonra bu ürünleri iç ve dış pazarda satacağız."** Ocak ayı sonlarında kurslar başlamıştı. Yapılan açıklamada şöyle deniliyordu:[35] **"Ev hanımları ve genç kızlarımıza ip verip fason iş yaptırarak onlara maddi destek sağlayacağız."** Uygulama başladı. 1997 yılı Nisan ayı geldiğinde Türkiye genelinde 3.500 örgü makinesi satılmıştı. Ancak bir süre sonra şikayetler başladı. Yalova'da örgü makinesi alan 19 kişi, Tüketiciyi Koruma Derneği'ne başvurdu. Makine alan herkese 3 yıl iş garantisi verildiği, ancak ikinci aydın sonra iplik gönderilmesine ve kazakların teslim alınmasına son verildiği ileri sürüldü. Örgü makinesinin bedelini ve ipliklerin depozitosunu borçla karşılayanlar büyük sıkıntı içine girdi.[36] Adapazarı'nda da benzer şikayetler geldi. Remzi Atılgan isimli bir kişi, aynı trikotaj makinesini piyasadan yarı fiyatına alabilecekken, iş garan-

34 **Türkiye**, 5.1.1996.

35 **Türkiye**, 22.1.1996.

36 **Sabah**, 7.4.1997.

tisi taahhüdü nedeniyle İhlas'ın makinelerini tercih ettiklerini belirttikten sonra şunları söyledi:[37]

> **"Şimdi verdikleri örnekler çok zor. Son derece ağır bir iş. Bunun karşılığında verdikleri para çok az. Adapazarı'nda bir çok kişiye bu deseni gösterdik. Profesyoneller desenin çok zor olduğunu söylediler. Verilen iş ile makinenin borcunu ödemek imkansız. Emekli maaşımı aldığım gün makinenin borcuna yatırıyorum. Çok zor durumdayız." Bir başka kişi de şunları anlatıyordu: "Ayda 20-25 milyon lira kazanacağımızı söylemişlerdi. 9 milyonu zor buluyoruz. Makinemi bir yakınımdan markla borçlanarak almıştım. Hala borcumu ödeyemedim."**

1990'lı yılların ortalarında iyiniyetli bir girişim de eve-iş-verme sisteminin yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği 1994 yılında gönüllü öğretmenler eşliğinde dikiş, nakış, dokuma, çocuk sağlığı gibi konularda kurs-

37 **Sabah**, 8.4.1997.

lar düzenlemeye başladı. Singer Şirketi de kurslara dikiş makinesi sağladı. 157 halk eğitim merkezinde kurs düzenlendi. 1996 yılında da Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Vakfı İktisadi İşletmesi adıyla bir şirket kuruldu. Bu şirket çeşitli siparişleri belirliyor ve bunları kurslara katılmış kişilere iletiyordu. Bu kişiler evlerinde üretim yapıyorlar, ürün tesliminde de paralarını peşin olarak alıyorlardı.[38] Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, deprem bölgesinde Benetton Şirketi ile birlikte "Hayatı Renklerle Örüyoruz" isimli bir proje çerçevesinde 250 depremzedeye rengarenk şallar ördürttü. Bu şallar Benetton mağazalarında özel etiketlerle satışa sunuldu.[39]

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı da iyiniyetli bir çaba içindeydi. Bu Vakıf da kadınların evlerinde ürettikleri dantel, örgü ve hediyelik eşya gibi ürünleri Bakırköy'deki mağazasında pazarlıyordu.[40]

---

38 **Milliyet**, 26.8.1996.

39 **Tempo**, 20.1.2000.

40 **Intermedya Ekonomi**, 12.10.1997. Ayrıca bkz. **Cumhuriyet**, 10.4.1999.

Intermedya Ekonomi Dergisi'nin 12.10.1997 tarihli sayısının kapağındaki yazılar şöyleydi: Evde Çalışın, Ailece Kazanın, Evlere İş Veren Şirketler ve Adresleri; Evde Yapacağınız İş Çeşitleri. Dört sayfalık yazıya göre, Gön Deri, dantel ördürüyordu ve şirketin eve-iş-verme sistemi içinde 250 kişi vardı. Bolero Tekstil kazaklar için el boyaması ve yapıştırma işi veriyordu. Özşah Örme, üretilen penyelerin üzerindeki ipliklerin temizlenmesi işini evlere veriyordu. İlhan Metal Sanayii, metal düğme tokalarının sürgülerini taktırıyordu. Oya El Örgüleri, ihracat için kazak ördürüyordu.

İstanbul'da Maslak'ta kurulu Atlas Kalem Fabrikası, 46 ülkeye kurşun kalem ve tükenmez kalem satıyordu. Kalemlerin ana parçaları üretildikten sonra, Esenyurt'taki depoya gönderiliyor ve monte edilmek üzere evlere dağıtılıyordu.[41]

Türkiye'de eve-iş-verme sistemi içinde çalışanların sayılarına ilişkin, yukarıda belirtilenler benzeri bazı gözlemlerin dışında hiçbir güvenilir veri

41 **Evrensel,** 18.12.1998.

yoktur. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı İşgücü Anketlerinde bu konuda yer alan veriler tamamiyle yanlıştır. Onbinlerce kaçak atelyenin, 4,5 milyondan fazla yerli ve 1 milyona yakın yabancı kaçak işçinin olduğu bir ülkede, eve-iş-verme sistemi içinde yapılan çalışmayı saptamak olanaklı değildir. Ayrıca, bu sistemde çalışan kişiler, vergilendirilecekleri kaygısıyla, bu konudaki anket sorularına yanlış yanıt verme eğilimindedir. DİE'nin 1988 Ekim Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, bu tarihte Türkiye'de 164 bin kişi evde çalışıyordu. Bunların yalnızca 43 bini ücretliydi; 93 bini kendi hesabına çalışan ve 27 bini de ücretsiz aile çalışanıydı.[42] 1998 yılı Nisan ayında ise bu sayı 169 bindi. Ücretli çalışanların sayısı 32 bine inmişti. Kendi hesabına çalışanların sayısı 125 bin, ücretsiz aile çalışanlarının sayısı ise 12 bindi.[43] DİE'nin bu konulardaki

42 DİE, **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (1988 Ekim)**, Yay. No. 1433, Ankara, 1990, s. 80.

43 DİE, **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (1998 Nisan)**, Ankara, 1998, s. 111.

verilerinin gerçeklerle ilgisinin alakasının olmadığı açıktır.

Türkiye'de tarımda uygulanan mülksüzleştirme politikasına bağlı olarak, iç göç hızlanmıştır ve daha da artacaktır. Tarım geliriyle geçinemeyen küçük üreticiler, hayvancılığı bırakmakta, tarlalarını elden çıkararak kente göçmekte ve ücretli iş aramaktadır. Bölücü terör örgütü PKK'nın eylemleri ve bunlara karşı uygulanan hükümet politikaları da iç göçü hızlandırmıştır. Bu süreç, kentlerde eve-iş-verme sisteminin hızla yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Yapılan gözlemler, önümüzdeki dönemde eve-iş-verme sisteminin, kaçak işçilikle birlikte, daha da yaygın biçimde uygulanacağını ve işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi için daha da büyük bir sorun olacağını göstermektedir.

Eve-iş-verme sistemi içinde çok düşük maliyetlerle üretimin mümkün olduğu koşullarda, kayıt içindeki işyerlerinde çalışan işçilerin sendikalaşma çabaları daha da büyük engellerle karşılaşacak,

sendikalı işçilerin çalıştığı işyerleri daha düşük işgücü maliyeti isteyecek, bunun kabul edilmediği durumlarda da işyerini kapatarak veya işçileri işten çıkararak eve-iş-verme sistemine başvuracaktır.

Kaçak işçiliğin ve bu sorunla bağlantılı olarak taşeronluğun ve fason üretimin yarattığı sorunlar, eve-iş-verme sistemi için de geçerlidir. Günümüzde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin daha da güçlenmesinin önündeki en büyük engeller, kaçak işçilik ve bazı sektörlerde onun yasalara uydurulmuş biçimi olan eve-iş-verme sistemidir.

Eve-iş-verme, vahşi kapitalizmin en acımasız sömürü araçlarından biriydi. 1970'li yıllardan itibaren sosyalleş(tiril)miş kapitalizmden yeniden 19. yüzyılın vahşi kapitalizmine dönülmesinde, serbest bölgeler, kaçak işçilik, taşeronluk, fason üretim, eve-iş-verme gibi araçlar, bir bütün oluşturmaktadır. Eve-iş-verme uygulamalarının özellikle ihracata yönelik sektörlerde sistemli bir biçimde geliştirilmesi de uluslararası yeni işbölümünün bir sonucudur.

Türkiye'de eve-iş-vermenin geleneksel biçimleri hızla yaygınlaşırken, bilgisayar, elektronik posta ve internet kullanımına dayalı çağdaş biçimleri henüz önemli bir sorun olmamıştır. Ancak önümüzdeki yıllarda eve-iş-vermenin yeni biçimlerinin yarattığı sorunlar da gündemimizin ön sıralarında yerini alacaktır.

EVE-İŞ-VERME SİSTEMİNİN İŞÇİLER ve SENDİKALAR AÇISINDAN ZARARLARI

Eve-iş-verme sisteminde parça başı ücret sistemi yaygındır. Ücretler düşüktür. Yan ödemeler yoktur. İş Yasası ile sağlanan fazla mesai ücreti, yıllık ücretli izin, ücretli genel tatiller, kıdem tazminatı, ihbar süresinin ücreti gibi haklar söz konusu değildir.

İşçinin iş güvencesi bulunmamaktadır.Ortada bir hizmet akdi yoktur. İşveren, istediği zaman iş vermeyi keser; böylelikle işçiyi işten çıkarmış olur. Yapılacak iş verilmesinin sürekliliğini sağlayacak hiçbir garanti sözkonusu değildir. Ayrıca, işveren yükümlülüklerini yerine getirmediğinde işçinin yapabileceği birşey yoktur; işçi tamamiyle çaresizdir.

Eve-iş-verme sistemi içinde birbirinden kopuk olarak tek tek çalışan kişilerin işverenle ilişkilerinde pazarlık gücü yoktur. Ayrıca, enflasyonun yapısal bir nitelik kazandığı Türkiye gibi ülkelerde, parça başı ücretin sürekli olarak gözden geçirilmesi genellikle mümkün olmamakta, gerçek ücretler sürekli olarak düşmektedir.

Ayrıca, kent işsizliğinin hızla arttığı koşullarda, eve-iş-verme sistemi içinde çalışmak isteyenlerin sayısı yükseldikçe, işverenin parça başı ücreti düşürme ve iş vermeyi kesme eğilimi de güçlenmektedir.

Bu tür çalışma, işveren açısından tam bir esneklik sağlarken, işçi açısından kölelik ve sürekli işini kaybetme korkusu anlamına gelmektedir.

Çalışan işçiler sosyal güvenlik sisteminin kapsamı dışındadır. İşveren, işçinin maruz kaldığı risklere karşı işçinin korunması için sosyal güvenlik sistemine herhangi bir ödeme yapmaz. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçinin yaptığı kaza, işverene maddi yükümlülük getiren bir iş kazası

kabul edilmez. İşveren, yol açtığı meslek hastalıklarında da bir sorumluluk sahibi değildir.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçinin gerçekte işyeri olan evinin ısıtılması ve aydınlatılmasının maliyeti işverene değil, işçiye aittir.

İşveren fabrikada çocuk ve kadın çalıştırırken bazı kısıtlamalara zorlanabilir. Halbuki eve-iş-verme sistemi içinde kadın ve çocuk istihdamı konusunda herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Özellikle çocuk emeği yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Kadınlara karşı ayrımcılık da yaygındır.

Herkesin sağlık ve yaşlılık gibi sigorta dallarında devlet tarafından sigortalandığı ülkelerde, eve-iş-verme sistemi sosyal güvenlik açısından bir olumsuzluk yaratmayabilir. Ancak, prime dayalı sosyal güvenlik sistemleri söz konusuysa, eve-iş-verme sistemi içinde çalışan ücretliler genellikle bu haklardan yararlanamaz. Kendilerini genellikle bağımsız çalışanlar olarak kaydettirmedikleri için de kaçak küçük işletmeler gibidirler. Bu da, bu alanda da vahşi kapitalizme geri dönüş anlamına gelmektedir.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışma, işçilerde işçilik bilincinin ve sendikal bilincin gelişmesini zorlaştırmaktadır. Bu kişilerin sendikalarda örgütlenmeleri, aynı işyerinde birlikte çalışan kaçak işçilerin örgütlenmesinden daha da zordur.

Eve-iş-verme sisteminin tek tek işçiler açısından kısa vadeli bazı yararları da bulunabilir. Ancak bu kısa vadeli bireysel yararlar, genellikle bir bütün olarak işçi sınıfının aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışma, birçok durumda "boş zamanlarını değerlendirme" olarak ele alınmaktadır. Kadının evinde genellikle yalnız başına üstlendiği çocuk ve yaşlı bakımı ve diğer ev yükümlülükleri, kadının dışarıda çalışmasını olanaksız kılabilir. Bu koşullarda, "boş zamanın değerlendirilmesi" gibi algılanabilen evde çalışma, aile yükümlülüklerini aksatmadan aile bütçesine bir katkıdır.

Ailenin geçiminin bu gelire bağlı olmadığı durumlarda, eve-iş-verme sistemindeki çok düşük

ücretler kolaylıkla kabul edilmektedir. Ayrıca, bazı durumlarda kendi özel geliri olmayan kadınlar, bu ek işi kendileri açısından bir güvence sağlaması için yapmaktadır. Aile içi dayanışmanın azalması ve izlenen televizyon programlarının körüklediği tüketim hastalığı da ek gelir ihtiyacını artırmaktadır.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışma genellikle işçinin kendi insiyatifinde olduğunu zannettiği bir kısmi süreli (part-time) çalışmadır. İşçi, kendisinin daha esnek ve bağımsız çalışma koşullarına sahip olduğunu düşünebilir. Başında sürekli olarak onun çalışmasını denetleyen bir ustabaşı veya formen yoktur. Artık o kendi kendisini, bazen daha da acımasızca denetler.

Evde çalışma, işçiyi, dışarıda giymek için alınacak elbise, yol ve dışarıda yemek masrafından kurtarmakta, işe gidiş ve işten gelişte zaman kaybını önlemektedir. Devletin parasız veya çok düşük ücretli çocuk bakım merkezleri kurmadığı durumlarda, küçük çocuk sahibi annelerin dışarıda çalışma eğilimi zayıflamaktadır.

Türkiye'de bazı kesimlerin (memurlar, geçici işgöremezlik ödeneği alanlar, gelecekte işsizlik ödeneği alacak olanlar, grevdeki işçiler, yıllık izin kullanan işçiler, v.b.) ek bir gelir karşılığında çalışmaları yasaktır. Bu kişiler, eve-iş-verme sistemi içinde çok düşük ücretlerle sömürülerek çalışmayı kabullenme eğilimindedir. Eve-iş-verme, işe gidiş ve işten gelişlerinde önemli sorunlar yaşayan engelliler için de önemli olanaklar sağlamaktadır.

İhtiyaçlar sürekli olarak artarken gerçek ücreti düşen birçok işçi de, kurtuluşu sendikal mücadelede değil, eve-iş-verme sisteminde elde edilecek ek gelirde aramaktadır. İşsizliğin arttığı ve iş güvencesinin bulunmadığı koşullarda sendikal mücadele büyük riskler içerirken, evde ücretli çalışma güvenceli bir geçici çözüm olarak algılanmaktadır.

EVE-İŞ-VERME ve ILO

Uluslararası Çalışma Örgütü eve-iş-verme sisteminin yarattığı sorunlarla 1984 yılından itibaren yoğun bir biçimde ilgilenmeye başladı. Sosyal-

leş(tiril)miş kapitalizmden vahşi kapitalizme dönüş, ILO'nun bu konuda çeşitli düzenlemeler yapması gerektiği düşüncesini öne çıkardı. Yapılan bazı ön çalışmaların ardından, 1990 yılında Uluslararası Çalışma Bürosu tarafından "Ev İşçilerinin Sosyal Korunması" konulu bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıya sunulan raporda[44] eve-iş-verme sisteminin yaygınlaştığı belirtiliyor ve yol açtığı sorunlar ele alınıyordu.

Uluslararası Çalışma Örgütü Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1995 yılında yapılan 82. toplantısında gündemdeki maddelerden biri, "evde çalışma" idi. 1996 yılında yapılan 83. toplantıda ise bu konudaki görüşmeler tamamlanarak, 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi ile 184 sayılı Evde Çalışmaya İlişkin Tavsiye Kararı kabul edildi. 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesinin oylamasında 246 kabul oyuna karşılık 14 karşı oy ve 152 çekimser oy vardı. Türkiye hükümet ve işveren

44 ILO, **Social Protection of Homeworkers, Documents of the Meeting of Experts on the Social Protection of Homeworkers (Geneva, 1990),** Cenevre, 1990, 97 s.

temsilcileri çekimser oy kullandılar. 184 sayılı Evde Çalışmaya İlişkin Tavsiye Kararının oylamasında da 303 kabul oyuna karşılık 4 karşı oy ve 111 çekimser oy vardı. Türkiye hükümet ve işveren temsilcileri, kabul oyu kullandılar.[45]

177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesine göre, kendi evinde veya işverenin işyerinden bir başka yerde, ücret karşılığında ve işverenin belirlediği biçimde ürün üreten veya hizmet sunan kişi, evde çalışma adı verilen uygulamayı gerçekleştirmektedir ve ev işçisidir. Ekipmanın, malzemenin ve diğer girdilerin kimin tarafından sağlandığı bu tanımda önemli değildir.

177 sayılı Sözleşmeyi onaylayan her ülke, ev işçilerinin durumunu geliştirmeyi amaçlayan bir "evde çalışma ulusal politikası" kabul edecek, bu-

45 ILO, **Record of Proceedings, ILC, Eighty-third Session - 1996,** Cenevre, 1996. Sözleşmenin kabulü süreci için bkz. ILO, **Home Work, Report V (1),** Cenevre, 1995, 94 s.; ILO, **Home Work, Report V (2),** Cenevre, 1995, 165 s.; ILO, **Home Work, Report IV (1),** Cenevre, 1996, 17 s.; ILO, **Home Work, Report IV (2A),** Cenevre 1996, 112 s.; ILO, **Home Work, Report IV (2B),** Cenevre, 1996, 20 s.

nu uygulayacak ve düzenli aralıklarla gözden geçirecektir.

Bu konudaki ulusal politikalar, ev işçileri ile diğer ücretliler arasında eşitliğin sağlanmasını mümkün olduğunca teşvik edecektir. Ev işçilerinin kendi tercih ettikleri örgütleri kurması ve bunlara üye olması ve bunların faaliyetlerine katılması, istihdamda ve meslekte ayrımcılığa karşı korunması, işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında korunması, ücretlendirilmesi, yasal sosyal güvenlik alanında korunması, eğitimden yararlanması, çalışmaya başlamada asgari yaş ve analığın korunması gibi konularda, ev işçileri ile diğer işçiler arasında eşitliğin sağlanması teşvik edilecektir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin ulusal yasalar ve yönetmelikler evde çalışma için de geçerli olacaktır. Evde çalışma konusunda bir denetim sistemi getirilecektir.

Türkiye 2001 yılı başlarında henüz bu Sözleşmeyi onaylamamıştı.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün doğrudan eve-iş-verme ile ilgili olmasa da, bu sistemde çalı-

şanların hak ve çıkarlarını korumayı da içeren bir belgesi, 26 sayılı Sözleşmedir. 26 no.lu Sözleşme evde ücret karşılığında çalışanlar için de bir asgari ücretin saptanması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye bu Sözleşmeyi onaylamıştır, ancak Hükümet, bu hükmün gereğini yerine getirmediği için ILO tarafından sürekli olarak eleştirilmektedir.

NE YAPILABİLİR?

Eve-iş-verme sisteminin yeniden hortlaması, kapitalizmin Altın Çağı'nın 1970'li yıllarda sona ermesi ve kapitalizmin sürekli durgunluk dönemine girmesiyle birlikte gerçekleşti. Bu sorunun en hızla yaygınlaştığı ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Örneğin, 1981 yılında İngiltere'de evlerde bir ücret karşılığı mal üreten veya hizmet sunanların sayısı 281 bindi. İngiltere'de bu konu 1978 yılında Sendikalar Kongresi'nin (TUC) gündemine girdi. TUC, evde çalışmanın bir düzen altına sokulması ve ev işçilerinin sendikalara üye yapılması için çalışmalar sürdürülmesini savundu; evde çalışmayı teşvik etme niyetinde olmadığını açıkladı ve işyer-

lerinde çalışan işçilerin sahip oldukları hakların evde çalışan işçilere de sağlanmasını talep etti.[46] İngiliz sendikaları bu konuda çalışmalarını sürdürdüler. Ancak ağırlık, tele-çalışmaya kaydı. Örneğin, 25 Ocak 2000 tarihinde hazırlanan bir davranış kuralları taslağında şunlar talep ediliyordu:[47]

- Tele-işçiler, kendi hesabına çalışan kişiler değil, işletmenin işçileri kabul edilmelidir.
- Tele-işçilerin işverenle yaptıkları akitte, kendilerinin düzenli aralıklarla işyerine gitmesine ilişkin bir hüküm konmalıdır.
- Tele-işçinin evde bu çalışma için ayrı bir odası ve ayrı bir telefonu olmalı ve ısıtma ve aydınlatma giderleri için kendisine ek ödeme yapılmalıdır.
- Tele-işçiler düzenli olarak toplanmalı ve giderlerinin işverence karşılanacağı bir biçim-

46 TUC, **Homeworking, A TUC Statement,** Londra, 1985, 29 s.

47 **Teleworking: A Trade Union Perspective:** www.eto.org.uk/faq/faq01.htm.

de tele-işçiler arasında elektronik posta ve telefon bağlantıları sağlanmalıdır.

- Tele-işçi ve bağlı olduğu kişi arasında her hafta düzenli görüşme yapılmalıdır.
- Tele-işçilere de işyerinde çalışan işçilerle aynı ücret ve diğer haklar verilmelidir. Tele-İşçilerin çalışma süreleri belirlenmelidir. Tele-işçilerin meslekte gelişmeleri ve sunulan eğitim olanaklarından yararlanmaları sağlanmalıdır.
- Tele-işçinin evinde kullandığı tüm bilgisayar ekipmanı işverence sağlanmalıdır ve bunların bakımı işverence yaptırılmalıdır. Çalışma sırasında veya çalışmaya bağlı kazalarda ve yaralanmalarda işveren sorumlu olmalıdır.
- Tele-işçiler sendika temsilcisiyle görüşebilmeli ve çalışma saatları içinde gerçekleştirilecek sendika toplantılarına katılabilmelidir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği görevlileri tele-işçiyi evinde ziyaret ederek denetim yapabilmelidir.

- Tele-işçiler, isterlerse, işyerinde çalışma hakkına da sahip olmalıdır.

Bu isteklerin çoğu günümüz Türkiye'sinde ve hatta Avrupa'da henüz gerçekleşme aşamasında değildir.

Bu koşullarda, Türkiye'de giderek yaygınlaşan bu tehdide karşı ne yapılabilir, ne yapılmalı?

Bu konuda birinci hedef, eve-iş-verme sisteminin "istisna akdi" değil, "hizmet akdi" olduğunun, eve-iş-verme sistemi içinde çalışan kişinin, kendi hesabına çalışan bir kişi değil, bir ücretli işçi olduğunun anlaşılması, işçilere ve siyasi partilere anlatılması, bu doğrultuda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının sağlanmasıdır.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışanların sendikalarda örgütlenebilmesi olanakları bugün pek yoktur. Bu biçimde çalışan kişilerde bu eğitim bulunmadığı gibi, yürürlükteki mevzuat da buna uygun değildir.

Sendikalar eve-iş-verme sistemine ancak çok istisnai durumlarda olumlu yaklaşmalıdır. Eve-iş-

verme sistemi içinde çalışma, kaçak işçiliğin, yürürlükteki mevzuatın açıklarından yararlanılarak daha da ezici hale getirilmiş biçimidir. Sendika üyeleri ve kamuoyu, eve-iş-verme uygulamalarına karşı uyarılmalıdır. Ayrıca, bu sistem vergi kaçakçılığı ile birlikte gelişmektedir. Eve-iş-verme sistemi kayıt-dışı sektörün ana unsurlarından biridir. Bu yasadışı uygulamalar konusunda Maliye Bakanlığı birimlerine bilgi verilebilir; bu konudaki yasaların gerektiği gibi uygulanması sağlanarak eve-iş-verme sistemi en azından kısıtlanabilir.

Bu konuda bazı başka ülkelerde karşılaşılan sorunların ve sendikalarca geliştirilen mücadele araçlarının değerlendirilmesi, Türkiye'deki arayışlara katkıda bulunacaktır.[48]

---

48 Bu konuya ilişkin bazı çalışmalar aşağıda sunulmaktadır:

ILO, **Homeworkers of Southeast Asia, The Struggle for Social Protection in the Philippines,** Bangkok, 1992, 180 s.

ILO, **From the Shadows to the Fore: Practical Actions for the Social Protection of Homeworkers in the Philippines,** Bangkok, 1993, 129 s.

ILO, **Out of the Shadows, Practical Actions for the Social Protection of Homeworkers in the Philippines,** Bangkok, 1996, 79 s.

ILO, **Homeworkers of Southeast Asia, The Struggle for Social Protection in Thailand,** Bankkok, 1992, 225 s.

ILO, **From the Shadows to the Fore: Practical Actions for the Social Protection of Homeworkers in Thailand,** Bangkok, 1993, 95 s.

ILO, **Out of the Shadows, Practical Actions for the Social Protection of Homeworkers in Thailand,** Bangkok, 1996, 79 s. 139 s.

ILO, **Homeworkers of Southeast Asia, The Struggle for Social Protection in Indonesia,** Bangkok, 1992, 242 s.

ILO, **From the Shadows to the Fore: Practical Actions for the Social Protection of Homeworkers in Indonesia,** Bangkok, 1993, 86 s.

ILO, **Out of the Shadows, Practical Actions for the Social Protection of Homeworkers in Indonesia,** Bangkok, 1996, 109 s.

ILO, **Homeworkers of Southeast Asia, Silent No More,** Bangkok, 1993, 59 s.

ILO, **Invisible No More: The Story of Home-Based Workers,** Yeni Delhi, 1991, 20 s.

ILO, **The Dhulikhel Story, Self-Reliance for Hill Women,** Yeni Delhi, 1991, 24 s.

Tomei, M., **Home Work in Selected Latin American Countries: A Comparative Overview,** Series on Homeworkers in the Global Economy, Working Paper No. 1, ILO, Cenevre, 2000, 41 s.

Heikel, M. V., **Homeworkers in Paraguay,** Series on Homeworkers in the Global Economy, Working Paper No. 2, ILO, Cenevre, 2000, 43 s.

Verdera, F., **Homeworkers in Peru,** Series on Homeworkers in the Global Economy, Working Paper No. 3, ILO, Cenevre, 2000, 57 s.

TCO, **Home as a Workplace,** Stokholm, 1995, 9 s.

European Homeworking Group, **Homeworkers in Europe,** Londra, 1995, 8 s.

SEWA ve HomeNet, **Working Together, Recognition for Home-based Workers at the International Labour Organisation,** 1996, 20 s.

TÜRK-İŞ EĞİTİM YAYINLARI DİZİSİ

1- **SENDİKACILIK TARİHİ**
Yıldırım KOÇ

2- **TÜKETİCİNİN KORUNMASI**
Sinan VARGI

3- **ASGARİ ÜCRET**
Enis BAĞDADİOĞLU

4- **İŞ KANUNU ve TEMEL HAKLARIMIZ**
Av. Hüseyin EKMEKÇİOĞLU - Av. H. Ferhan TUNCEL

5- **ULUSLARARASI SENDİKAL ÖRGÜTLENMELER**
Hakan SÜKÛN

6- **ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN KORUNMASI ve TÜRK-İŞ'İN FAALİYETLERİ**
Özcan KARABULUT

7- **ÖZELLEŞTİRME**
Prof. Dr. Oğuz OYAN

8- **İŞ GÜVENCESİ**
Yıldırım KOÇ

9- **ÇEVRENİN KORUNMASI ve SENDİKALAR**
Sinan VARGI

10- **GÜNCEL SORUNLARIMIZ ve TALEPLERİMİZ**
Yıldırım KOÇ

11- **TÜRKİYE ve AVRUPA BİRLİĞİ**
Şeyma İpek KÖSTEKLİ

12- **NİÇİN SENDİKA? NASIL SENDİKA?**
Yıldırım KOÇ

13- **SOSYAL GÜVENLİK**
Ahmet ŞEN

14- **TÜRKİYE'DE GREV HAKKI**
Yıldırım KOÇ

15- **GREV NASIL YAPILIR?**
Av. Hüseyin EKMEKÇİOĞLU - Av. H. Ferhan TUNCEL

16- **TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ**
Namık TAN

17- **SENDİKACILIK, SİYASET, TÜRK-İŞ**
Yıldırım KOÇ

18- **İŞÇİ SAĞLIĞI ve İŞ GÜVENLİĞİ**
Sebahattin DERTLİ

19- **GENÇ İŞÇİLERİN SORUNLARI ve ÇÖZÜM YOLLARI**
Özcan KARABULUT

20- **ÇALIŞMA HAYATINDA MESLEKİ EĞİTİMİN ÖNEMİ**
Necati BALTA

21- **TÜRKİYE'DE EKONOMİK VE SOSYAL KONSEY**
Yıldırım KOÇ

22- **SERBEST BÖLGELER**
Selahattin OKUR

23- **ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO)**
Hülya UZUNER

24- **DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK**
Şeyma İpek KÖSTEKLİ

25- **HÜKÜMET PROGRAMLARINDA ÇALIŞMA YAŞAMI (1991-1999)**
Canan KOÇ

26- **TÜRKİYE'DE YABANCI KAÇAK İŞÇİLİK**
Yıldırım KOÇ

27- **KADIN İŞÇİLER ve SORUNLARI**
Sakine UYGUR

28- **BİLİNÇLİ TÜKETİM**
Sinan VARGI

29- **SENDİKALAR ve TEMEL İŞLEVLERİ**
Av. Hüseyin EKMEKÇİOĞLU - Av. H. Ferhan TUNCEL

30- **İŞÇİLER AÇISINDAN ÜCRET**
Enis BAĞDADİOĞLU

31- **TÜRKİYE'DE SENDİKALAŞMA HAKKI ve ILO İLKELERİ**
Yıldırım KOÇ

32- **TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ YAPISI**
Yıldırım KOÇ

33- KIDEM TAZMİNATI
Av. Murat ÖZVERİ

34- ESNEKLİK
Av. Murat ÖZVERİ

35- SOSYAL GÜVENLİKTEKİ KAYIPLAR ve İŞSİZLİK SİGORTASI
Yıldırım KOÇ

36- MEDYA ve SENDİKALAR
Hasan BENLİ

37- NASIL BİR VERGİ POLİTİKASI?
Prof. Dr. Oğuz OYAN

38- DERİ İŞÇİLERİNİN SORUNLARI
Selahattin OKUR

39- TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERDE SENDİKALAŞMA
Yıldırım KOÇ

40- SENDİKACILIĞIN GÜNCEL SORUNLARI
Yıldırım KOÇ

41- GENEL KURUL KARARLARI

42- ULUSLARARASI SENDİKACILIK HAREKETİ
Yıldırım KOÇ

43- TÜRKİYE'DE ORMAN İŞÇİLERİNİN SORUNLARI
Fatih AYDEMİR

44- TÜRKİYE - ILO İLİŞKİLERİ
Yıldırım KOÇ

45- SENDİKA-KOOPERATİF İŞBİRLİĞİ ve KOOPERATİF REHBERİ
Sinan VARGI

46- İŞ GÜVENCESİ
Av. Hüseyin EKMEKÇİOĞLU - Av. H. Ferhan TUNCEL

47- ULUSÖTESİ SERMAYE ve İŞÇİ HAKLARI
Yıldırım KOÇ

48- ÖZELLEŞTİRME ve SOSYAL DEVLET
Koray DEĞİRMENCİ

49- GELİR DAĞILIMI
Enis BAĞDADİOĞLU

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

50- **DÜNYADA İŞ GÜVENCESİ**
Yıldırım KOÇ

51- **NEDEN YABANCI SİGARA İÇİYORUZ?**
Sinan VARGI

52- **SOSYAL SİGORTA HAKLARIMIZ**
Mehmet BABADAĞ

53- **IMF NEDİR?**
Koray DEĞİRMENCİ

54- **BEBEK SAĞLIĞI**
Doç. Dr. Fatma Nur ÇAKMAK

55- **ATATÜRK'ÜN MİLLİLEŞTİRMELERİ ve DEVLETLEŞTİRMELERİ, GÜNÜMÜZÜN ÖZELLEŞTİRMELERİ**
Yıldırım KOÇ

56- **TÜRKİYE'DE KADIN İŞÇİLER**
Şule ÖZKUZUKIRAN

57- **KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELE**
Yıldırım KOÇ

58- **YERLİ MALI ve İŞÇİ-TÜKETİCİ BİLİNCİ**
Sinan VARGI

59- **MERHABA GENÇLİK**
Doç. Dr. Fatma Nur ÇAKMAK

60- **KAYIPLARIMIZ ALACAKLARIMIZ**
Yıldırım KOÇ

61- **TAŞERONLUK ve FASON ÜRETİM**
Yıldırım KOÇ

62- **İŞÇİ SAĞLIĞI İŞ GÜVENLİĞİ**
Serkan DEMİREL

63- **EVE-İŞ-VERME**
Yıldırım KOÇ

TÜRK-İŞ Bilgi Merkezi
331.011 KOÇ 2001